

FENOMENALIZĂRI ALE OMONIMIEI ȘI AMBIGUITĂȚII SINTACTICE (I)

A. LA NIVEL INTRAPROPOZIȚIONAL

În ultima jumătate a secolului al XX-lea, științele limbii au cunoscut un continuu proces de rafinare, de evoluție a concepțiilor și a metodelor lingvistice. Deși modernizarea lingvisticii românești s-a făcut cu întârziere, ea a reușit să se sincronizeze cu achizițiile științifice acumulate în secolul trecut.

Omonimia sintactică (și ambiguitatea sintactică), deși nu este un fenomen sintactic tratat numai în lucrările de specialitate recente, este descrisă ținând seama de progresul fenomenului lingvistic în ansamblu. Omonimia sintactică dobândește noi valențe științifice odată cu apariția gramaticii generativ-transformaționale prin lucrările lingvistului Noam Chomsky (*Aspects of the Theory of Syntax, Syntactic Structures* etc.).

Omonimia și ambiguitatea pot fi întâlnite la nivelurile fonetic, lexical, morfologic, sintactic și stilistic¹.

Omonimia sintactică presupune existența unor structuri sintactice cu organizare și componență identice, dar cu posibilități diferite de interpretare semantică (DȘL, p. 358), iar *ambiguitatea sintactică*, o consecință a omonimiei sintactice, constă în *posibilitatea de a da două sau mai multe interpretări unei construcții sau unui component al ei* (ibidem, p. 42).

Gramatica generativ-transformațională plasează omonimia sintactică la nivelul structurii de suprafață, iar explicarea acesteia se realizează prin structura de adâncime; „citirile”/„lecturile” semantico-sintactice se află în structura de adâncime. *Sursa omonimiei sintactice este existența unor structuri de bază diferite, având însă același reflex în structura de suprafață, ca urmare a aplicării unor transformări diferite, deci ca urmare a unor istorii de transformare diferite* (Pană Dindelegan 1974, p. 272).

Trecerea din structura de adâncime în structură de suprafață se realizează prin operații de tip special numite *transformări*. Transformările presupun anumite

¹ În ceea ce privește apariția ambiguității la nivel stilistic, Gh. N. Dragomirescu (1975) consideră ambiguitatea procedeu stilistic, iar figurile de stil prin intermediul cărora se obține ambiguitatea (metonimia, antanaclaza, amfibologia etc.) sunt numite *figuri ale ambiguității*.

restricții (constrângeri) contextuale care blochează apariția structurilor de suprafață „rău-formate” (\neq „bine-formate”), cauză a omonimiei sintactice. Pentru a detecta enunțurile „rău-formate” (agramaticale), vorbitorii unei limbi posedă capacitatea intuitivă de a distinge („simțire”) a enunțurilor gramaticale de cele agramaticale, numită de Noam Chomsky *competență lingvistică*.

Structurile ambigue sunt o consecință a așa-numitului fenomen de *economie lingvistică*. Aceasta apare atunci când se transmite un volum de informație folosind cât mai puține structuri, iar receptorul (cititorul) are dificultăți în a înțelege mesajul (scris sau oral). Astfel că se vorbește de omonimie și ambiguitate mai ales la nivelul scris al limbii. În cadrul unei comunicări orale, ambiguitatea este destul de redusă.

Faptul că fiecare limbă posedă anumite mijloace de dezambiguizare și că ambiguitatea sintactică apare, în majoritatea cazurilor, la nivelul scris al limbii, ne îndreptățește să considerăm *potențială* omonimia sintactică². Poate că de aceea omonimia sintactică nu este tratată în multe lucrări de specialitate.

Se poate vorbi despre omonimie și ambiguitate sintactică în următoarele situații (tipare sintactice):

- construcțiile cu pronume reflexiv;
- construcțiile cu predicativ suplimentar gerunzial;
- construcțiile cu genitivul (genitivul subiectiv vs genitivul obiectiv);
- construcțiile cu forme cazuale de genitiv și dativ (omonimia morfologică G/D) ș.a.

Acestea sunt cele mai întâlnite tipare sintactice care generează ambiguitatea sintactică.

1. Genitivul subiectiv vs genitivul obiectiv

În limba română, genitivul are numeroase valori: *genitivul posesiv* (posesorul propriu-zis, apartenența, dependența), *genitivul subiectiv*, *genitivul obiectiv*, *genitivul calității*, *genitivul denumirii* etc. (GLR, vol. I, p. 75–76). Semnificația sa generală este de caz al posesiei (*notele elevului*).

În ceea ce privește originea sintactică a construcției cu genitivul, lucrările de specialitate disting între un *genitiv subiectiv*, ocurent în vecinătatea unor substantive denumind acțiuni sau stări, și un *genitiv obiectiv*, ocurent în vecinătatea unui abstract verbal. Genitivul subiectiv arată cine face acțiunea, corespunzând astfel subiectului din structura de adâncime și actualizând rolul de AGENT: *sosirea elevului* < *Elevii au sosit/sosesc* (*sosirea* este un substantiv de origine verbală).

² Vezi, în acest sens, Sorin Stati (1966, p. 389): *Ca și omonimia lexicală și morfologică, cea sintactică există numai din punctul de vedere al celui care recepționează un mesaj (ascultătorul), căci pentru emițător (vorbitor) orice enunț rostit la un moment dat nu poate fi decât realizarea unei singure structuri propoziționale. În mintea vorbitorului nu există ambiguitate, echivocul ia naștere abia după ce mesajul a fost rostit.*

Genitivul obiectiv determină nume de acțiune sau de agent și actualizează rolul de PACIENT: *realizatorul/ realizarea emisiunii* < *Cineva a realizat emisiunea*. Astfel, genitivul obiectiv corespunde complementului direct din structura de adâncime. (DȘL, p. 233) Alături de cele două tipuri este de menționat și *genitivul de bază* (dat, primar) – celelalte două tipuri fiind genitive „obținute” în urma unor transformări –, ocurent în vecinătatea unui substantiv propriu-zis: *notele elevului, omul datoriei* etc.

Ca o consecință a originii sintactice diferite a genitivului, este posibilă, în anumite construcții, ambiguitatea. Este vorba de construcții cu genitivul care acceptă două „citiri”: de genitiv subiectiv și de genitiv obiectiv. Altfel spus, o singură structură de suprafață are două structuri de adâncime. În secvența *chemarea profesorului*, nominalul în genitiv corespunde, în structura de adâncime, unui subiect: *Profesorul cheamă*, dar și unui complement direct: *Cineva îl cheamă pe profesor*. (ibidem, p. 233) Pentru dezambiguizarea unor astfel de secvențe, este necesar un context lingvistic și extralingvistic mai larg: *Genitivul subiectiv și genitivul obiectiv reprezintă situații în denumirea cărora termenul genitiv corespunde statutului elementului la nivelul structurii de suprafață, iar calificativele subiectiv, obiectiv marchează statutul elementului la nivelul structurii de adâncime* (Golopenția-Eretescu 1967, p. 155).

2. Ambiguitatea gerunziului

Gramatica transformațională a luat în discuție și fenomenul ambiguității gerunziului, care constă în posibilitatea aceleiași construcții gerunziale de a primi interpretări semantico-sintactice diferite, date fiind diversele sale istorii derivative. Astfel, gerunziul din construcția: *L-am auzit strigând* poate avea următoarele interpretări semantico-sintactice:

- (a) *Am auzit (eu) că (el) striga* < *L-am auzit că striga* (gerunziul este echivalentul unei propoziții subordonate, predicativă suplimentară³);
- (b) *L-am auzit când striga* (gerunziul este echivalentul unei propoziții subordonate, circumstanțială temporală).

Gabriela Pană Dindelegan (1999, p. 127) ilustrează fenomenul ambiguității gerunziului prin construcția *Ion vede pe Gheorghe mergând pe stradă*, care poate avea următoarele interpretări semantico-sintactice:

- (a) element predicativ suplimentar/predicativ suplimentar: *Ion vede pe Gheorghe care Gheorghe merge pe stradă*;
- (b) circumstanțial temporal: *Ion vede pe Gheorghe când Ion merge pe stradă*;
- (c) aceeași funcție de circumstanțial temporal și sensul: *Ion vede pe Gheorghe când Gheorghe merge pe stradă*.

³ D. D. Drașoveanu (1997, p. 262) consideră că subordonata *că vine* din *O văd că vine* este o completivă indirectă, nu o predicativă suplimentară.

2.1. Ambiguitatea sintactică generată de interpretarea predicativului suplimentar gerunzial

Construcțiile cu predicativ suplimentar (prototipic) sunt obținute/derivate din structuri de bază bipropoziționale, prin înlăturarea mărcilor predicativității uneia dintre propoziții (cele de mod, timp, persoană și număr), precum și a unor elemente „omisibile” semantice și prin amalgamarea sintactică a elementelor structurii rămase (GALR 2005, vol. II, p. 295).

Astfel, înlăturându-se mărcile predicativității, în poziția predicativului suplimentar vom avea fie un verb la gerunziu: *Maria venea **cântând*** < *Maria venea **și cânta***, fie determinări ale verbului *a fi* din structura de bază: *Maria se crede **directoare*** < *Maria crede că ea/Maria este **directoare***. Predicativul suplimentar din ultimul exemplu este rezultatul contragerii unei completeive directe, precedată de avansarea (repoziționarea) subiectului din subordonată în complement direct în principală.

Altfel spus, predicativul suplimentar provine din contrageri (de regulă, gerunziale): *Ion venea **gândindu-se** la ce predase clasei sale* < *Ion venea **și se gândea***, sau din reduceri⁴ nominale: *Maria se crede **directoare***; participiale: *L-am crezut **ofensat*** < *Am crezut că este (el) **ofensat***; adjectivale: *Lucrarea am considerat-o **interesantă*** < *Am considerat că lucrarea este **interesantă***.

Gramaticile generativ-transformaționale explică diversitatea valorilor gerunziului prin „istoria” transformațională diferită a construcțiilor gerunziale. Având structuri de bază diferite și transformări diferite, numeroase construcții cu gerunziul sunt ambigue. Iată câteva exemple:

(1) *Văd o fată **trecând** pe stradă.*

Gerunziului din această structură de suprafață îi corespund în structura de adâncime mai multe interpretări semantico-sintactice:

- (a) *Văd o fată **care trece*** (gerunziul este echivalentul unei atributive. În acest caz vorbim de un gerunziu adnominal);
 - (b) *Văd **că trece** o fată* (gerunziul este echivalentul unei completeive directe);
 - (c) *Văd o fată **când trec** (eu)* (gerunziul este echivalentul unei circumstanțiale de timp – gerunziu circumstanțial adverbial).
 - (d) *Văd **când trece** o fată* (gerunziul este tot echivalentul unei circumstanțiale de timp).
- (2) [...] *că e mult mai trist să te văd **plângând*** (Șerban 1970, p. 305).

⁴ Prin *contragere* înțelegem transformarea sintactică aplicată unei principale sau unei subordonate prin care un verb la mod personal trece la mod nepersonal, suprimând conectivul coordonator sau subordonator. Iar prin *reducere* înțelegem transformarea sintactică aplicată unei principale sau unei subordonate prin care se suprimă conectivul coordonator sau subordonator și verbul (operatorul) *a fi* cu una dintre valorile sale: copulativ sau auxiliar de diateză pasivă. Nu vorbim niciodată, în cazul reducerii, de suprimarea unui *a fi* predicativ⁴. Astfel, cele două transformări sintactice pun în evidență natura derivată și eliptică a construcției cu predicativ suplimentar.

Gerunziul din aceste exemple permite următoarele „istorii” transformaționale:

- (a) completivă directă: [...] *să te văd că plângi*;
 - (b) circumstanțială de timp: [...] *când plângi (tu)* (subiectul gerunziului este diferit de subiectul verbului însoțit);
 - (c) circumstanțială de timp: [...] *când plâng (eu)* (subiectul gerunziului este coreferențial cu al verbului însoțit).
- (3) *Aud venind mașina* (vs *Aud venind* – aici, *venind* este considerat de unele gramatici atribut verbal. În ceea ce ne privește, considerăm că avem a face cu o contragere gerunzială a unei atributive)⁵:
- (a) contragerea unei completeive directe, iar nominalul postpus este subiectul său;
 - (b) nominalul postpus gerunziului este un complement direct al verbului predicat, iar gerunziul este un predicativ suplimentar⁶ care se raportează semantic la nominalul complement direct.
- (4) *De-atâtea nopți aud plouând / Aud materia plângând* (George Bacovia, *Lacustră*)
- (a) contragere gerunzială a unei atributive: *materia care plânge*;
 - (b) contragere gerunzială a unei completeive directe: *că materia plânge*;
 - (c) contragere gerunzială a unei circumstanțiale de timp: *când plânge materia*.

Matilda Caragiu (1967, p. 72) consideră că gerunziul funcționează ca un predicat verbal în propoziție, iar împreună cu subiectul său (ne)lexicalizat și determinările acestuia constituie o *propoziție gerunzială*, fie dependentă (în majoritatea cazurilor), fie independentă.

D. D. Drașoveanu e de părere că gerunziul este un *pro-predicat (transformatum)* (1997, p. 201), rezultat dintr-o contragere gerunzială. În temeiul substituției gerunziului printr-un verb la un mod personal, D. D. Drașoveanu conchide că nu există predicativ suplimentar de tip verbal, nici gerunzial, nici infinitival (*ibidem*, p. 201).

3. Ambiguitatea participiului

Participiul are o istorie derivativă diferită, în funcție de calitatea verbului de bază – tranzitiv sau intransitiv. (Gabriela Pană Dindelegan 1999, p. 125)

- (a) Dacă verbul este *tranzitiv*, transformarea participială este precedată de relativizare, urmată de suprimarea relativului, iar, în plus, intervine și pasivizarea:
 - pasivizare: **tractoare^care^românii realizează tractoare la Brașov*;
tractoare^care^tractoare sunt realizate de români la Brașov;
 - relativizare: *tractoare^care^sunt realizate de români la Brașov*;

⁵ Vezi, în acest sens, Maria Vulișici Alexandrescu, *Sintaxa limbii române*, p.83.

⁶ Pentru „istoria” derivativă a predicativului suplimentar gerunzial cu exemple din limba română veche, vezi Edelstein 1972, p. 94–103.

- transformare participială: * *tractoare^{care realizate de români la Brașov}*;
 → suprimarea relativului: *tractoare realizate de români la Brașov*. (*ibidem*, p. 125).
- (b) Dacă verbul este *intransitiv*, transformarea participială este precedată de relativizare, urmată de suprimarea relativului:
- * *elevii^{care elevii rămân repetenți din cauza absențelor}*;
 → * *elevii^{care rămân repetenți din cauza absențelor}*;
 → * *elevii care rămași din cauza absențelor*;
 → *elevii rămași repetenți din cauza absențelor*. (*ibidem*, p. 125)
- (c) Se întâlnesc, mai rar, și participii „active” ale unor verbe tranzitive: *om avut* „care are”, *om băut* „care a băut”. În aceste situații, se aplică transformările de la (b), cărora li se adaugă transformarea de suprimare a complementului direct:
- suprimarea complementului direct: *omul^{care omul a băut ceva}*;
 → *omul^{care omul a băut ceva}*;
 → relativizarea: *omul^{care a băut}*;
 → transformarea participială: **omul^{care băut}*;
 → suprimarea relativului: *omul băut*. (*ibidem*, p. 126)

Ca urmare a istoriilor derivate de la (a) și (c), în structura de suprafață poate apărea ambiguitatea, întrucât există posibilitatea interpretării participiului în două feluri – pasiv (a) și activ (c). Astfel, sintagma *drum ocolit* permite două interpretări: *drum care ocolește* (activă) și *drum care este ocolit de cineva* (pasivă) (*ibidem*, p. 126).

GALR 2005 (vol. I, p. 508) admite că *ambiguitățile au drept explicație absența mărcilor explicite de diateză și, în consecință, posibilitatea verbelor tranzitive (este adevărat, destul de rară) de a-și crea participii atât de la construcția pasivă, cât și de la cea tranzitiv absolută, deci activă*. Alexandru Nicolae și Adina Dragomirescu (2009) pornesc de la această premisă în clasificarea tipurilor de omonimii care privesc participiul: cele provenite de la verbe tranzitive, care cunosc opoziția activ–pasiv, și cele provenite de la verbe ergative, care „ezită” între tranzitive și intransitive.

Citându-l pe Anagnostopoulou (*apud* Nicolae, Dragomirescu 2009, p. 199), autorii aceluiași articol acceptă faptul că o posibilă sursă de omonimie și ambiguitate a participiilor ar putea fi realizarea alternativă a rolurilor tematice Temă și Țintă (Beneficiar): *Fată învățată* (Țintă) sau *Carte neînvățată* (Temă) (p. 198). Participiul verbal și participiul adjectival pot fi disociate prin mijloace (teste) morfosintactice și prin semantica internă a acestora.

- (a) Mijloace (teste) morfosintactice (*ibidem*): posibilitatea atașării prefixului negativ la participiile adjectivale: *Omul a fost nemâncat*, *Avocatul a fost neplătit*; ocuparea unor poziții sintactice predicative: *Copilul era căzut din pat*, *Piciorul i se părea amorțit*; posibilitatea participiilor adjectivale de a avea grade de intensitate: *Câinele era mai nemâncat ca oricând*, construcția *Câinele era mai nemâncat de lupi ca oricând* fiind nereperabilă în limba română. (*apud ibidem*, p. 198)

(b) Din punctul de vedere al semanticii celor două tipuri de participii, lingvistica străină și cea românească prezintă puncte de vedere diferite. Astfel, H. Borer (*apud ibidem*, p. 199) consideră că participiile adjectivale arată stări. Spre deosebire de adjectivele propriu-zise, afirmă Borer, starea indicată de adjectivele pasive este rezultatul unei acțiuni eventive. În lingvistica românească, I. Baciuc apreciază că participiile verbale exprimă un „eveniment”, iar cele adjectivale, „starea”. Kratzer consideră că participiile adjectivale (stative) cunosc două subcategorii: participii care descriu stări de cele mai multe ori reversibile și participii care descriu stări imuabile. Astfel, în *câine mâncat* participiul adjectival permite o lectură activă (*câine care a mâncat*), descriind o situație iterativă, muabilă, și o lectură pasivă (*câine care a fost mâncat*), deoarece proiectează o situație imuabilă. O părere asemănătoare emite și D. Embick (*apud ibidem*, p. 199). Acesta deosebește între *target state participle* (participiul adjectival static rezultativ-muabil) și *resultant state participle* (participiul adjectival static pur) (*apud ibidem*, p. 199).

În continuare, în același articol, se au în vedere omonimiile rezultate din lipsa distincției tranzitiv-inacuzativ/ergativ. Se consideră ergative două clase de verbe: verbele (de schimbare) de stare, al căror subiect reprezintă Pacientul, și verbele (de schimbare) de localizare, al căror subiect reprezintă Tema. Participiile adjectivale care provin de la aceste două subclase de verbe ergative permit „lecturi” diferite, unele fiind ambigue, altele având o singură „lectură” ergativă (*ibidem*). De exemplu, în structura *soț albit* participiul admite atât interpretarea pasivă, implicit și pe cea tranzitivă, cât și pe cea ergativă: *Soția l-a albit pe soț* (tranzitiv), *Soțul a fost albit de soție* (pasiv) și *Soțul a albit cu vârsta* (ergativ). La fel se întâmplă și în următoarele sintagme (vezi *ibidem*, p. 200): *pui înghețat*: *Gospodina îngheață puiul, ca să îl conserve* (tranzitiv), *Puiul este înghețat de gospodină* (pasivă) și *Puiul îngheață de frig* (ergativă); *vapor scufundat*: *Pirații scufundă vaporul* (tranzitiv), *Vaporul e scufundat de pirați* (pasiv) și *Vaporul se scufundă* (ergativ); *copil accidentat*: *Ion l-a accidentat pe copil* (tranzitiv), *Copilul a fost accidentat de Ion* (pasiv) și *Copilul s-a accidentat din greșală* (ergativ); *măr copt*: *Mama coace mărul* (tranzitiv), *Mărul este copt de mama la cuptor* (ergativ). (*apud ibidem*, p. 200)

D. Embick (*apud ibidem*, p. 201) aserțiază că trăsătura definitivă a participiului verbal este [+ eventiv], iar a celui adjectival, [+ stativ]. În ceea ce privește stativitatea participiului adjectival, aceasta poate fi simplă (participiul adjectival se comportă ca un adjectiv propriu-zis) și rezultativă (participiul indică o stare „rezultată” în urma unui eveniment reprezentat gramatical). Astfel, participiile adjectivale pot fi stative rezultative și stative simple, iar omonimia acestora este generatoare de ambiguitate. Dezambiguizarea se realizează tot prin mijloace (teste) morfosintactice:

– prin inserție lexică, în cazul nostru prin introducerea unui adverb, ceea ce impune doar „citirea rezultativă”: *ușă atent/abia deschisă*;

– lexicalizarea în construcții comparative sau cu verbe „de creație”, care permit doar „citirea” stativă simplă: *Romancierul a proiectat finalul deschis interpretărilor*. * *Romancierul a proiectat finalul atent/minuțios deschis*.

– prezența prefixului negativ favorizează „citirea” rezultativă: *carte neînchisă* (apud *ibidem*, p. 202).

G. G. Neamțu (2007, p. 246) consideră că *participiul, dacă înțelesul nu-i este diferit de al verbului de origine, are sens fundamental pasiv, indiferent dacă apare sau nu complementul de agent.*

În această situație, rămân totuși ambigue construcțiile conținând gruparea „a fi + participiu”, în lipsa unui complement de agent, care este fie PV pasiv, fie PN, în funcție de cum interpretăm participiul: ca *acțiune suferită* sau ca *stare*. Pentru a decide dacă participiul exprimă starea sau acțiunea, se poate lua în considerare și timpul auxiliarului *a fi*: *Cel mai adesea prezentul și imperfectul favorizează starea, în timp ce perfectul compus și mai-mult-ca-perfectul se asociază cu acțiunea* (*ibidem*). Compară: *Hainele sunt spălate* (PN) cu: *Hainele au fost spălate* (PV).

Prin procedeul *inserției lexematice* a unui circumstanțial de mod, de exemplu, valoarea pasivă este singura soluție acceptată: *Ușa e deschisă cu grijă, Focul e aprins cu atenție*. În aceste exemple, complementul de agent se impune prin forța evidenței.

Contextul lingvistic și extralingvistic constituie un mijloc de dezambiguizare. În propoziția *Masa e ocupată*, participiul poate fi interpretat atât activ (arătând starea – PN), cât și pasiv (arătând acțiunea – PV). Același lucru e valabil și pentru enunțul *Magazinul e închis* (stare + acțiune) (*ibidem*, p. 245–246).

Uneori, participiul are alt sens decât cel al verbului de la care provine: *Marea e agitată* (PN; compară cu: *a se agita* – verb reflexiv) vs *Marea e agitată de furtună* (PV; compară cu: *Furtuna agită marea* – verb tranzitiv) sau: *Castraveții sunt murați* (PN; compară cu *a se mura* – verb reflexiv) vs *Castraveții sunt murați de mama* (PV; compară cu: *Mama a murat castraveții*); *Merele sunt împrăștiate pe jos* (PV pasiv) vs *Merele sunt împrăștiate* (PN – participiu provenit de la verb reflexiv). (*ibidem*, p. 245) La fel se întâmplă și în sintagma *persoană învățată*, care admite două „lecturi”: activă și pasivă.

4. Atribut pronominal datival – complement indirect datival

Având în vedere cele două poziții sintactice, se impune să aducem în discuție așa-numitul *dativ posesiv*. Prin *dativ posesiv* înțelegem formele neaccentuate (clitice) ale pronumelor personale și reflexive care *stau numai pe lângă un substantiv sau pe lângă verb, referindu-se tot la un substantiv care este legat sintactic de acest verb* (GLR 1966, p. 141).

În lucrările de specialitate se observă o oarecare ezitare în ceea ce privește determinarea funcțiilor sintactice ale pronumelor cu valoare de dativ posesiv, mai ales cele așezate lângă verb (dativ posesiv adverbial)⁷: *Și-a luat pălărie* vs *Și-a luat pălăria*.

⁷ Dativul posesiv al pronumelor așezate lângă un substantiv poartă numele de *dativ adnominal*.

Diadei *atribut pronominal datival – complement indirect datival*, GALR 2005 îi mai adaugă un element, deci o poziție sintactică – *complement posesiv*, constituindu-se triada: *atribut pronominal datival – complement indirect datival – complement posesiv*.

Complementul posesiv este un component al grupului verbal, actualizându-se într-o structură ternară și exprimând posesorul printr-un clitic de pronume reflexiv/personal, caracterizat semantic prin trăsătura [+ Animat] și stabilind prin intermediul verbului regent o relație semantică de posesie (și alte relații subsumate posesiei: apartenența, dependența etc.) cu un alt nominal din structură, care exprimă „obiectul posedat” (în sens larg), de exemplu: *Ion își respectă/iubește părinții/vecinii* (GALR 2005, p. 441).

Considerăm că definiția de mai sus și argumentele ulterioare conțin unele neajunsuri și chiar contradicții. Însăși sintagma *complement posesiv* este o contradicție, întrucât posesorul nu se poate exprima printr-un complement. Semantic vorbind, relația posesivă se reprezintă, în forma sa prototipică, prin două nominale, unul reprezentând obiectul posedat, iar celălalt, posesorul, coocurente în structura de suprafață.

Contiguitatea directă cu un substantival este susținută și de GALR 2005 (p. 441): *Prezența sa în enunț este condiționată de coocurența cu un substantiv subordonat aceluiași verb*; sau: *Rolul semantic de posesor nu îi este atribuit de verbul regent, ci se datorează substantivului coocurent* (sic !).

După cum EPS-ul stă pe lângă verb, dar nu se subordonează acestuia, tot așa nici „*complementul posesiv*” nu se subordonează verbului. Un argument pentru susținerea celor de mai sus îl poate constitui proba omisiunii. În exemplul *Ion își ajută colegii*, omisiunea substantivului *colegii* face enunțul agramatical. Pronumele reflexiv poate fi înlocuit cu un pronume personal, apărând unele modificări: *Ion îi ajută pe colegii săi*. Corelația cu un adjectiv posesiv, în ambele exemple, este încă un argument pentru legarea semantico-sintactică de substantiv. Totodată, subliniem faptul că stabilirea unei funcții sintactice nu se face ținând cont de ordinea lineară, adică de așezarea cuvintelor în lanțul vorbirii, ci de ordinea structurală (ierarhică, funcțională), în funcție de relațiile sintactice stabilite între diferitele unități.

Gr. Brâncuș (în Hristea 1984, p. 228) consideră că pronumele (reflexiv, în exemplele date) în cazul dativ este *complement indirect* dacă el apare în propoziție alături de un substantiv/de forma accentuată a pronumelui cu rol de complement indirect. Dacă este posibilă dublarea cliticului printr-o formă accentuată de pronume (reflexiv în cazul nostru), atunci pronumele realizează poziția sintactică de complement indirect datival: *Și-a luat pălărie (siesi)*. Și, invers, dativul posesiv este *atribut pronominal datival* când *posibilitatea de a apărea împreună cu substantivul sau cu pronumele accentuat este exclusă (ibidem)* Acestor criterii de deosebire li se adaugă articularea hotărâtă a substantivului: *Mi-am spălat haina (mea) vs Mi-am spălat o haină (mie)*.

Spre deosebire de atributul substantival în dativ, care nu determină decât substantive nearticulate (văr Mariei, domn Moldovei), atributul pronominal în

dativ determină mai ales substantive articulate (în unele situații și nearticulat) (GLR 1966, vol. II, p. 133). În lipsa acestor elemente distinctive, enunțurile date sunt ambigue. Astfel, în propoziția: **Ți-am citit lucrarea**, dativul poate avea fie valoare posesivă, fie valoare de adresare, fie ambele valori în același timp, în funcție de realitatea pe care o comunică (Șuteu 1962, p. 272). Cu valoare de adresare, pronumele indică persoana căreia i s-a citit o lucrare, care aparține altcuiva: **Ți-am citit ție lucrarea lui**. În cazul în care lucrarea a fost citită celui care a scris-o, pronumele este complement indirect datival, având atât valoare de adresare, cât și valoare posesivă.

Maria Vulișici Alexandrescu (1995, p. 79) vorbește despre dativul posesiv adverbial și consideră că în enunțurile *Ție ți-am cunoscut prietenii* și *Lui i-au murit lăudătorii* avem a face cu un atribut datival, deoarece verbele pe lângă care apar nu au valență dativală (a cunoaște cuiva, a muri cuiva). Însă enunțul **Ți-am citit lucrarea** ilustrează fenomenul omonimiei și ambiguității sintactice, admitând două structuri de adâncime: **Ți-am citit lucrarea ta** (ți = atribut pronominal datival) și **Ți-am citit lucrarea altuia** (ți = complement indirect datival). Cu privire la funcția sintactică a formelor de pronume reflexiv neaccentuat, aceeași lingvistă afirmă că sunt întotdeauna atribute pronominale dativale: *Nu-ți supăra prietenii*; **Îmi iubesc copiii**; **Îți scrie lucrarea**.

În versurile: *Inima-i bătea în pereții pieptului* și *Simțea că inima i se sparge* (Șuteu 1962, p. 275), Flora Șuteu consideră că pronumele din primul vers este atribut pronominal datival, iar al doilea pronume este complement indirect datival. Prin aceste exemple, autoarea voia să demonstreze că pronumele personal (în cazul nostru) și reflexiv cu valoare posesivă nu pot fi atribute pronominale dativale atunci când se află pe lângă verb.

În ceea ce ne privește, considerăm că, indiferent de posibilitățile sale combinatorii (deci și verbale!), pronumele personal și reflexiv (dativul posesiv) pot fi atribute pronominale dativale:

Ți-am luat cartea (ta) (atribut pronominal datival/complement posesiv-conform GALR 2005), dar și **Ți-am luat cartea (ție sau chiar mea)** vs **Ți-am luat o carte (ție)** (complement indirect);

Copiii ți s-au culcat (atribut pronominal datival);

Gura nu-ți mai tace (dublă interpretare semantico-sintactică: atribut pronominal datival și complement indirect datival).

Ambiguitate sintactică avem și în următoarele versuri, cliticile pronominale putând fi complement datival și atribut datival:

Mai cântă-mi înc-o dată dorul tău, / să te ascult / și clipele să-mi pară niște muguri plini, / din care înfloresc aievea-veșnicii (Lucian Blaga, *Dorul*);

...de aceea-lăsați-mă / să umblu mult printre voi, / să vă ies în cale cu ochii închiși (idem, *Către cititori*).

Și exemplele pot continua.

Negând categoric poziția sintactică (ea nu este o soluție de compromis) *complement posesiv*, rămâne în discuție doar diada *atribut pronominal datival – complement indirect datival*, funcții disociate prin relațiile semantico-sintactice, conform gramaticii tradiționale, și prin apelul la contextul lingvistic și extralingvistic.

5. Atribut substantival genitival – complement indirect datival

În seria construcțiilor ambigue se înscriu și cele care permit ca „lecturi” semantico-sintactice atributul substantival genitival și complementul indirect datival. Omonimia casuală genitiv-dativ și posibilitatea aceleiași construcții de a primi două interpretări ale raporturilor sintactice determină apariția unor construcții ambigue.

Astfel, în propoziția *I-am dat cartea acestei eleve*, substantivul *eleve* este ambiguu, primind două interpretări: ca genitiv, dacă se consideră că este determinant al substantivului *cartea*, *eleve* realizând poziția sintactică de atribut substantival genitival, sau ca dativ, dacă se consideră că este determinant al verbului *am dat*, *eleve* realizând poziția sintactică de complement indirect datival. Gabriela Pană Dindelegan (2003), p. 21) consideră că în exemplele de acest fel *ceea ce permite dubla interpretare este articularea hotărâtă a substantivului cartea, singura care asigură și subordonarea față de substantiv*. Dacă substantivul *cartea* ar fi articulat nehotărât, *I-am dat o carte acestei eleve*, interpretarea de genitiv ar fi exclusă, singura soluție rămânând cea de dativ, complement indirect⁸.

Construcțiile de tipul celor enunțate mai sus apar condiționate. În *I-am dat cartea acestei eleve*, determinantul *acestei* condiționează coocurența celorlalte două lexeme: *cartea* și *eleve*. Totodată, acestea ilustrează, pe de o parte, relația de complementaritate dintre omonimia și ambiguitatea morfologică și sintactică, iar, pe de altă parte, caracterul potențial al omonimiei și al ambiguității sintactice. Secvențele date se dezambiguizează prin apelul la morfemele suprasegmentale: intonația, pauza și accentul frastic, dar și prin schimbarea topicii termenului subordonat: *I-am dat cartea acestei eleve* → *I-am dat acestei eleve cartea/o carte*.

BIBLIOGRAFIE

- AUO = „Analele Universității din Oradea”, Fascicula Filologie, Oradea, Editura Universității din Oradea, I, 1991 și urm.
 GLR 1966 = *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei RSR.
 GALR 2005 = *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române.
 Caragiu 1967 = Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc*, în SG, vol. II, p. 61–89.

⁸ Sunt socotite ambigue și construcțiile: *Trimit cartea elevului*; *I-am dat dicționarul lui Ion*; *I-am spus să lase scrisoarea doamnei Mariana*; *El duce vestea prietenului*. etc.

- Dragomirescu 1975 = Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Drașoveanu 1997 = D. D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.
- DȘL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2005.
- Dumitrașcu 1968 = P. Dumitrașcu, *Analiza stilistică a poeziei lui M. Eminescu Și dacă...*, în StUBB, Philologia, fasc. 1, p. 39–46.
- Edelstein 1972 = Frieda Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc*, București, Editura Academiei RSR.
- Golopenția-Eretescu 1967 = Sanda Golopenția-Eretescu, *Structura de suprafață și structura de adâncime în analiza sintactică*, în PLG, V, p. 153–166.
- Hoartă Cărăușu 2005 = Luminița Hoartă Cărăușu, *Limba și literatura română. Curs de sintaxă a limbii române: sinonimia și omonimia sintactică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Hodiș 1970 = Viorel Hodiș, *Propoziții subordonate omonime*, în CL, XIX, 1970, nr. 1, p. 27–30.
- Hristea 1984 = Theodor Hristea (coord.), *Sinteze de limba română*, ediția a III-a, București, Editura Albatros.
- LL = *Limbă și literatură*, Societatea de Științe Filologice din RSR, București, anul I.
- Neamțu 2007 = G. G. Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și ... distincții*, Pitești, Editura Paralela 45.
- Nicolae, Dragomirescu 2009 = Alexandru Nicolae, Adina Dragomirescu, *Omonimia sintactică a participiilor românești*, în Rodica Zafiu, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (ed.), *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu Romalo*, București, Editura Universității din București, p. 193–205.
- Pană Dindelegan 1974 = Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa transformățională a grupului verbal în limba română*, București, Editura Academiei RSR.
- Pană Dindelegan 1999 = Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa grupului verbal*, ediția a II-a, Brașov, Editura Aula.
- Pană Dindelegan 2003 = Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică: dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas Educațional.
- Petrescu 2003 = Maria Petrescu, *Subiective sau circumstanțiale subordonate introduse prin dacă, unde, când*, în „Annales Universitatis Apulensis”, series Philologica, 4, tom 1, p. 237–243.
- PLG = *Probleme de lingvistică generală*. Redactori responsabili: Al. Graur și I. Coteanu, vol. I–VII, București, 1959–1977.
- SG = *Studii de gramatică*, vol. I–III, București, Editura Academiei RPR, 1956, 1957, 1961.
- Stati 1966 = Sorin Stati, *Omonimia sintactică*, în LL, XI, 1966, pp. 387–395.
- Steer 1999 = Alexandru Steer, „Și dacă ramuri bat în geam...”. *Un si iterativum. Un răspuns polemic domnului Theodor Hristea*, în „Adevărul literar și artistic”, 2 martie 1999, p. 8–9.
- Șerban 1970 = Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Șuteu 1962 = Flora Șuteu, *Atribut pronominal sau complement indirect ?*, în LR, XI, 1962, nr. 3, p. 267–276.
- Vulișici Alexandrescu 1995 = Maria Vulișici Alexandrescu, *Sintaxa limbii române*, Oradea, Imprimeria de Vest.
- Vulișici Alexandrescu 1997–2000 = Maria Vulișici Alexandrescu, *Numele predicativ exprimat prin adverb*, în AUO, IV, p. 5–14.
- Vulișici Alexandrescu 2001a = Maria Vulișici Alexandrescu, *CUM – conectiv interpropozițional*, în AUO, V, p. 156–163.
- Vulișici Alexandrescu 2001b = Maria Vulișici Alexandrescu, *O posibilă valoare morfologică a lui „cum”*, în AUO, volum omagial, p. 471–473.

ASPECTS OF SYNTACTICAL HOMONYMY AND AMBIGUITY

(Abstract)

In this article we discuss about some situations of syntactical homonymy and ambiguity: the Subjective Genitive vs Objective Genitive, the ambiguity of the Gerund, the syntactical ambiguity generated by interpreting the Gerundial Predicative Adjunct, the ambiguity of the Participle, the Genitive Nominal Attribute vs the Dative Indirect Object and the Dative Pronominal Attribute vs the Dative Indirect Object.

Cuvinte-cheie: omonimie sintactică, ambiguitate, dezambiguizare, competență lingvistică, GTG (gramatică), transformări, structură de suprafață, structură de adâncime

Key words: syntactical homonymy, ambiguity, disambiguation, linguistic competence, GTG (grammar), transformations, surface structure, deep structure

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*